

שיטת השל"ה בעניין הצכרה

(תגובה נוספת למאמר הרב קורן בגיליון ל)

כפי שהקדמתי בתגובתי בגיליון לא, מצד עצמי כמובן איני ראוי לחלוק על הרב קורן בגודל תורתו וחכמתו, אך לא באתי לברר את דעתי שלי, אלא להצדיק צדיקים גדולי ישראל רבים, שלא סמכו למעשה על קביעת הרדב"ז שהצכרה היא אבן השתייה.

בתגובתי זו באתי להרחיב מעט במקום שקיצרתי קודם – בעניין איגרת השל"ה.

זו לשון השל"ה (ההדגשות שלי):

מה שתמה על דירתי בירושלים עיר הקודש תיבנה ותכונן, מחמת קדושת מקום המקדש בקדושתו עליו אף בחורבנו, ואין לנו קבלה ודאית איזהו מקום המקדש, ואם כן כל ירושלים בספק כרת, ומטעם זה נמנעו הגדולים לדור בירושלים, ושעל כן לא דר האר"י ז"ל בירושלים, עד כאן דבריך.

דע אהובי שלא נעלם ממני כי דברי מעלת כבוד תורתו הם לשם שמים. אבל מכאן והלאה לא ישמע על פיך פה קדוש לדבר כן, להוציא לעז על דירת ירושלים אף עתה בחורבנה. כי מעלת כבוד תורתו דן על פי השמועה, וכל האדם כוזב.

דע כי מעולם לא היה ספק במקום בית המקדש, כמו שאין ספק שהיה בית המקדש ושיהיה בית המקדש, כך אין ספק במקום בית המקדש כי הוא זה. ולא היה נתעלם מהעין אפילו רגע אחד. אף על פי שהיתה ירושלים הולכת מממלכה לממלכה, מכל מקום לא נפסקה הקבלה והידיעה. על כן גזר השם יתברך על כותל מערבי שלא תחרב, ויהיה רשומו ניכר. ונוסף על זה הראיה הר הבית וסימנם וכל ההרים, הר המשחה וכיוצא בם. ועמק יהושפט ונחל קדרון ומי השלוח, הכל מסומן וברור לעינים. והרבה ענינים כיוצא בזה, כולם גלויים להאומות והמבדיל לאומה ישראלית, והדברים מקובלים ונראים עין בעין. וכולם בשמות הראשונים נקראו אף להאומות מאומה לאומה. ואין ספק בעולם במקום בית המקדש ובכותל מערבי, רק אין אנחנו יודעים נגד איזה מקום הלך המקדש, כי מפני חטאים חרב ולא נשאר רק כותל מערבי. ועל כן משערים לפי מה שהיה הר הבית חמש מאות אמה, לעשות הרחקה לפי אומד הדעת לפי שיעור הזה.

ובבואי הנה הגידו לי החכמים שיש ספק ספיקה במרחץ מהמרחצאות שיש בירושלים, כי יש לחשוש אולי ואולי לשם הגיע התפשטות המקדש. תכף ומיד נתעוררתי ואמרתי: 'אנחנו באנו לירושלם להתקדש. אם כן אנחנו מחויבים לעשות הרחקה והרחקה דהרחקה, אפילו באלף ספיקות'. ולכן אסרתי המרחץ הזה, והסכימו עמי גדולי החכמים יצ"ו.

שיטת השל"ה בעניין הצכרה

הרב קורן מדייק בחילופי הלשון "מקום בית המקדש" ו"המקדש", ומסביר ש"מקום בית המקדש" הוא הצכרה, ועליו כותב השל"ה "כי מעולם לא היה ספק במקום בית המקדש", ואילו "המקדש" הוא הר הבית, שעליו כותב השל"ה "רק אין אנחנו יודעים נגד איזה מקום הלך המקדש".

אך מדברי השל"ה מוכח שלא התייחס לצכרה כלל, שכן אחר שאמר: "כי מעולם לא היה ספק במקום בית המקדש... ולא היה נתעלם מהעין אפילו רגע אחד. אף על פי שהיתה ירושלים הולכת מממלכה לממלכה, מכל מקום לא נפסקה הקבלה והידיעה", הוסיף מיד: "על כן גזר השם יתברך על כותל מערבי שלא תחרב ויהיה רישומו ניכר". מבואר שהשריד היחיד שנותר מבית המקדש ומעיד על מקומו הוא הכותל המערבי, ושזו הסיבה שגזר השי"ת שלא יחרב – כדי שנדע את "מקום בית המקדש", ואם כוונת השל"ה ש"מקום בית המקדש" הוא הצכרה, על פי המסורת שזהו מקום ההיכל ואבן השתייה – מה נצרכת לזה גזרת השי"ת שלא יחרב כותל המערבי? וביותר מבואר הדבר בסוף דבריו, שכתב: "רק אין אנחנו יודעים נגד איזה מקום הלך המקדש, כי מפני חטאים חרב ולא נשאר רק כותל מערבי", מפורש בדבריו שאין עוד שום שריד או עדות שיכולים לעזור לנו בקביעת גבולות הר הבית מלבד הכותל המערבי. ואם כן ברור שמה שכתב "כי מעולם לא היה ספק במקום בית המקדש" כוונתו להר הבית, שהוא מקומו של בית המקדש (כשמו "הר הבית"), ומה ששינה בסוף וכתב בקיצור "המקדש" הוא רק מפני יופי הסגנון, שאחר המילים "הלך" ו"התפשטות" מסורבל לכתוב "הלך מקום בית המקדש" או "התפשטות מקום בית המקדש".

אמנם הרב קורן אומר שגם אם השל"ה משום מה לא התייחס לכיפת הסלע – סוף סוף לאור הסתמכותו גם על מסורות אומות העולם ("כולם גלויים להאומות והמבדיל לאומה ישראלית... וכולם בשמות הראשונים נקראו אף להאומות") – "אין ספק שאנו רשאים להשתמש במפתח שנתן בידינו השל"ה, וגם לפתוח באמצעותו דלתות שאולי הוא עצמו לא פתח", ולקבוע על פי המסורת הקדומה בישראל ובאומות שאכן הצכרה היא אבן השתייה.

אך פשוט הדבר לכל מבין שאין כל המסורות שוות באיכותן ובבירורן, ולענ"ד יש שני הבדלים גדולים בין המסורת שהשל"ה מסתמך עליה למסורת אבן השתייה, ומאוד מסתבר שבגלל הבדלים אלו לא קיבל השל"ה את המסורת על הצכרה:

1. תשובת השל"ה מכוונת כנגד טענת השואל שאין לנו קבלה ודאית איזהו מקום המקדש, ואם כן כל ירושלים בספק כרת, ועל זה כותב השל"ה שיודעים אנו את מקום בית המקדש, דהיינו הר הבית, ואילו איננו נכנסים. וכן מצינו רבות בדברי האחרונים שמכנים את הר הבית "מקום המקדש".

א. המסורת עליה מדבר השל"ה וסומך בה גם על מסורת אומות העולם כוללת מערכת גיאוגרפית שלמה של הרים ועמק ונחל ומעין ש"כולם בשמות הראשונים נקראו", והם מתאימים לחלוטין לידוע לנו מהתנ"ך ומחז"ל, והאפשרות לבדות במזיד, בשוגג או בטעות מערכת שלמה כזו על כל יחסיה רחוקה מאוד ואולי אף לא אפשרית כלל. לעומת זאת סיפור על אירוע שהתרחש בנקודה מסוימת אחת יכול בהחלט להתחדש ע"י בדיה או טעות.

ב. גם אם נקבל כאמת מוחלטת את המסורת שכשהמוסלמים כבשו את ירושלים הראו להם יהודים את מקום אבן השתייה – הלא אין אנו יודעים מי היו היהודים האלו ועד כמה ניתן לסמוך עליהם,² האם ידעו בדיוק את מקום ההיכל או רק שיערוהו או אפילו בדוהו. אחת אנו יודעים – שהמקום עבר הרס, חורבן ושינויים, ולכן הטוען שאחר מאות שנים של חורבן שבחלקן לא דרכה רגל יהודי בהר עדיין ידעו בדיוק היכן מקום אבן השתייה עליו להביא ראיה.³

2. מאיגרת קהל ירושלים שהיא מהמקורות הקדומים ביותר למסורת זו (ע' במאמרו של הרב קורן, גיליון ל עמ' 23) עולה שיהודים אלו באו לירושלים מבחוץ, כנראה מערב עצמה: "ומאת אלהינו היתה זאת כי הטה עלינו חסד לפני מלכות ישמעאל, בעת אשר פשטה ידם ולכדו את ארץ הצבי מיד אדום ובאו ירושלים, היו עמהם אנשים מבני ישראל, הראו להם מקום המקדש, וישבו עמהם שם עד היום". ולפי המקורות הערביים המוציא והמביא בכל המעשה היה יהודי מומר (ע"ש עמ' 24).

3. הרב קורן (שם עמ' 26-27) מוכיח שבסוף ימי האמוראים עוד היו מתפללים בהר הבית, וקובע על פי זה: "אשר על כן ברור שהיהודים שהתבקשו על ידי עומר לגלות את מקום קודש הקודשים, ידעו את המקום על סמך מסורת רצופה". אך מלבד הפער של מאתיים שנים בין סוף האמוראים לכיבוש המוסלמי, גם בימי האמוראים אין לנו שום מקור שידעו את מקום קודש הקודשים, שהרי יתכן מאוד שהיה מקום קבוע שאליו היו עולים ומתפללים ועליו הייתה להם מסורת שהוא מותר, אך מנא לן שיכלו לשמר בזיכרון את מקום קודש הקודשים הנתון בהריסות בלי שיכלו להתקרב אליו.

ההוכחה מהירונימוס (עמ' 25) ודאי שאינה כלום. אכן, כפי שכתב הרב קורן (בהערה 24 שם), קשה להעלות על הדעת שהירונימוס המציא את עצם קיומו של פסל אדריאנוס בהר הבית, אך אין בזה כלל סמך לקביעתו – שהיה לו בה אינטרס תיאולוגי – שהפסל נמצא "בדיוק במקום קודש הקודשים".

הראיה העיקרית של הרב קורן (עמ' 27-28) היא חידוש עבודת הקרבנות תחת שלטון כורסוי, כעשרים שנים לפני הכיבוש המוסלמי. אך כיוון שפרשה זו כולה לוטה בערפל, ואין לנו שום ידיעות מי היו מחדשי ההקרבה, האם עשו ע"פ חכמי ישראל ומה היו סברותיהם – אין לנו שום יכולת לסמוך על כך ולקבוע ש"ברור שליהודי ארץ ישראל הייתה אז ידיעה ברורה הנוגעת לזיהוי מקום המזבח, והמסירה שמסרו אחר כך לעומר אודות מקום קודש הקודשים, אכן הייתה מבוססת על ידיעה ברורה שעל פיה שנים אחדות קודם לכן היו מוכנים להקריב קרבנות

שיטת השל"ה בעניין הצכרה

אשר על כן מובן מאוד מדוע השל"ה קיבל את המסורת על הר הבית כאמת ברורה בלי ספק, ואילו למסורת אבן השתייה לא התייחס כלל. ולכן אני שב לטענתי הראשונה – היות ורובם ככולם של הקדמונים המתייחסים לצכרה כאבן השתייה כותבים זאת כסיפור דברים בעלמא ולא להלכה, ומתוך השלושה שעסקו בשאלת הכניסה להר למעשה רק הרדב"ז סמך על מסורת זו, בעוד הכפתור-ופרח⁴ והשל"ה מתעלמים ממנה לחלוטין, מובנת עמדתם של גדולי ישראל רבים שחששו לסמוך על זיהוי זה למעשה, ואסרו להיכנס להר כולו, כפי שאכן פסקו בפועל הכפתור-ופרח⁵ והשל"ה.

הלכה למעשה". אמנם מפיוטו של ר' אלעזר הקליר (המובא שם) משמע שהיה זה מזבח כדינו, שכתב: "ויבנו שם מזבח קודש, ויעלו בו זבחי קודש".

4. כפי שכבר כתבתי בגיליון לא – אם אכן המקומות שאותם זיהה הכפתור-ופרח כשער שושן וכמקום שריפת הפרה היו מכוונים כנגד הצכרה (כשיטת הרב קורן) – שתיקתו מלהזכיר את מסורת הצכרה כאבן השתייה בולטת עוד יותר. (ואולי סמך על הזיהוי בציר צפון-דרום, שעליו מוכיח שער שושן, ולכן גם יכלו לשמור את זכרון המקום, ולא סמך עליו בציר מזרח-מערב, שאיננו יודעים האם ואיך נשמר הזיהוי, ולכן העדיף להתעלם לחלוטין ממסורת הצכרה. אמנם יש להדגיש שהיום אין זכר לשער מול הצכרה, ואע"פ שדברי הרב קורן בזה כפי שהסבירם בתגובתו אלי בגיליון לא- מסתברים מאד, ראייה גמורה אין בהם).

הרב קורן (גיליון לא עמ' 105) רוצה להוכיח שהכפתור-ופרח ידע וסמך על מסורת זו מכך שלא הקשה על מחשבת חידוש הקרבנות של ר' יחיאל מפריז את בעיית מיקום המזבח. אך הוא לא הקשה גם מנין תהא לנו תכלת, שבלעדיה אין אפשרות לחדש את העבודה (שכן אין בגדי כהונה בלעדיה), ולא נאמר משום כך שלכפתור-ופרח הייתה מסורת על התכלת, שאין חולק שנתעלמה כבר מאות שנים לפניו.

5. שכתב: "אין לנו לקרב מפתח הר הבית ולפנים" (הוצאת בית המדרש להלכה בהתישבות עמ' קב, וע"ש עוד עמ' קיג). אמנם צ"ע בטעמו בזה, ע"ש עמ' רצה, ויש להוסיף עוד אך אכמ"ל.